

GRÓF PÉTER | régész-történész
grofpeter@visegradmuzeum.hu

„Lenne pedig véleményem szerint ezen Salamontoronyból keletkezendő épület legczélszerűbben régiségtárrá átalakítandó...”

Adalékok a visegrádi múzeum történetéhez, különös tekintettel Héjj Miklós múzeumigazgatói munkásságára

---

ABSZTRAKT | Visegrád, az egykori király székhely újrafelfedezése a reformkorban történt meg, amikor a település a szépirodalomban és a képzőművészetben mint a dicső múlt jelképe jelent meg. Ez a felfogás szerencsés módon találkozott a műemlékek megóvására irányuló korai törekvésekkel, amelyek kezdeményezésében a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága járt elől.

1866-ban került Visegrádra plébánosnak Viktorin József (1822–1874), aki komoly szervező tevékenységbe kezdett a visegrádi vár helyreállítása érdekében. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írott emlékiratában vetette fel, hogy a Salamon-tornyot „régiségtárrá” kellene alakítani, amely a Nemzeti Múzeum részeként működne. Az első világháború után a visegrádi régészeti és műemléki munkálatok irányítója Schulek János építész (1872–1948), aki 1934-től leltárba vette az előkerült leleteket, és megkezdte azok restaurálását. Halála előtt, 1948-ban összefoglalta elképzeléseit a leendő múzeumról.

A visegrádi múzeum megszervezése Héjj Miklóssra (1922–1996) maradt, aki már 1948-tól részt vett az ottani régészeti feltárásokban. 1951-től a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusaként, majd az 1950-ben létrejött Mátyás Király Múzeum igazgatójaként végezte régészeti, műemlékvédelmi, múzeumszervezői és közművelődési tevékenységét egészen 1984-es nyugdíjazásáig. A királyi palota, az alsó- és fellegvár, a középkori város régészeti kutatása, a sibriki és a várkerti feltárások szervezése mellett a visegrádi múzeum egységeinek kialakítása is az ő munkáját dicséri. A Visegrádra vonatkozó 16–20. századi kép- és dokumentumanyag begyűjtésével ő teremtette meg a múzeum helytörténeti gyűjteményét. Neki köszönhető, hogy a Duna-kotrásból előkerült számos értékes fémtárgy a múzeum gyűjteményét gazdagította.

Munkásságáról 2022-ben, születésének 100. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma konferenciával emlékezett meg.

KULCSSZAVAK | Visegrád, 19–20. század, műemlékvédelem, múzeumalapítás, Viktorin József, Héjj Miklós

PÉTER GRÓF | archeologist, historian
grofpeter@visegradmuzeum.hu

“And it would, in my opinion, be most preferable to convert the building to be created from this Solomon Tower into an antiquarian museum...”

Details on the History of the Visegrád Museum, with Particular Consideration of the Work of Miklós Héjj as Museum Director

---

ABSTRACT | Visegrád, the former royal residence, was rediscovered during the Reform era, when the town appeared in literature and art as the symbol of a glorious past. Fortunately, this view existed parallel with early attempts to preserve historical monuments, initiated by the Society of Hungarian Physicians and Naturalists. In 1866, József Viktorin (1822–1874) was appointed parson of Visegrád and began his fervent organizational activities to restore Visegrád Castle. In his memoirs, written to József Eötvös, the Minister of Religion and Public Education, Viktorin suggested that Solomon’s Tower should be transformed into a “collection of antiquities,” operating as part of the National Museum.

After the First World War, the archaeological and restoration work on the monuments of Visegrád was overseen by architect János Schulek (1872–1948), who entered finds in the inventory and began restoring them from 1934 on. Before his death in 1948, he summed up his ideas for the future museum.

The task of organizing the museum of Visegrád was left to Miklós Héjj (1922–1996), who participated in the archaeological excavations in the town from 1948 on. From 1951, he worked as a museologist at the Hungarian National Museum, and later as director of the King Matthias Museum, established in 1950, where he was involved in the protection of monuments, as well as archaeological, organizational, and cultural educational activities until his retirement in 1984. In addition to the archaeological excavations of the Royal Palace, the Lower Castle, the Citadel, the medieval town, the Sibrik, and the Castle Garden, his name also hallmarked setting up the individual units of Visegrád Museum. Héjj is also remembered for establishing the local history collection of the museum by collecting images and documents from the sixteenth to twentieth centuries related to Visegrád. Owing to his efforts and dedication, the collection was enriched by several valuable metal objects excavated from the Danube. In 2022, on the one-hundredth anniversary of Héjj’s birth, the Hungarian National Museum commemorated his work with a conference.

KEYWORDS | Visegrád, nineteenth–twentieth century, the protection of monuments, museum foundation, József Viktorin, Miklós Héjj

A magyar múzeum- és a műemlékvédelem-történet szempontjából meghatározó esemény volt a Magyar Nemzeti Múzeum 1802. évi és a Magyar Tudományos Akadémia 1827-ben történt megalapítása. A reformkorban a felvilágosodás és a nemzeti gondolat térhódítása következtében komoly igény mutatkozott a színvonalas nemzeti kultúra megteremtésére, ami együtt járt az új tudományos és művelődési intézmények létrehozásával.¹

A magyarhoni műemlékek védelmére szerveződő mozgalmak egyike az 1841-től 1933-ig működő Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága, amelynek tagjai között megtalálhatjuk a 19. század szinte valamennyi jelentős hazai tudós személyiségét, számos művészet- és tudománypártoló egyházfőt, arisztokratát és értelmiségit egyaránt. Ez a szervezet a szellemi erőket összefogva igyekezett pótolni a különböző tudományágak terén tapasztalható hiányokat, elsősorban az ország tudományos megismerését célzó munka megszervezésével és a tudományos ismeretek terjesztésével. A társaság régész tagjai – Érdy János (1796–1871), Henszlmann Imre (1813–1888), Kubinyi Ágoston (1799–1873) és Pulszky Ferenc (1814–1897) – nagy szerepet játszottak abban, hogy az 1840-es években a hazai műemlékek védelmének igénye egyre hangsúlyosabban fogalmazódott meg az ország különböző helyein tartott vándorgyűléseken.² Az 1847. évi soproni vándorgyűlésen Kubinyi Ágoston, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója hívta fel a figyelmet a visegrádi vár megvédésének fontosságára:

„... a Károly, Lajos s Mátyás dicső korában oly keleti fényben ragyogó egykori királyi várt Visegrádot, melyre nézve különösen vélné ő felségét megkérendőnek, hogy legalább a még jobb állapotban lévő tornyok s egyéb részek vétessenek fedél alá, a végpusztulástól megóvatandók...”³

Kubinyi felvetését támogatták: „Az 1847-diki august. 14-kén reggeli 7 órakor az archaeologiai szakosztály teremében egybegyűlt bizottmányi ülésnek” jegyzőkönyvi bejegyzése szerint:

„[A] választmány kívánatosnak látja Visegrád várát, királyaink egykori fénylakát, valamint egyéb a magyarok történeti korszakában Jeles épületeket a Rajna melléki várak példájára, – nem csak a végenyészettől megóvni, de azokra némi gondot is fordítani; mely hazafiúi óhajtását, hogy országgyűlési követei által pártolni szíveskedjék, ezennel alázatosan megkéri.”⁴

1 DOBSZAY 2003, 156–180.

2 Cs. PLANK – CSENGEL 1996, 21–45.

3 HALÁSZ 1863, 133.

4 HALÁSZ 1863, 135.

Visegrád, az egykori királyi székhely, a 18. századi koronauradalmi mezőváros újralfedezése a reformkorban kezdődött, amikor a település a szépirodalomban és képzőművészetben mint a dicső múlt jelképe jelent meg. A 19. századi magyar művészet témaválasztásában a portrék mellett a romantikus, történelmi tájak és a várak ábrázolása játszott jelentős szerepet. Ezek sorából kiemelkedik id. Markó Károly *Visegrád* című festménye (1826), amely a magyar tájképfestészet európai színvonalú alkotása.⁵

A szabadságharc leverése utáni önkényuralom éveiben nem lehetett szó a hazai műemlékek védelméről; többek között a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társaságának működését is betiltották. Visegrád életében is a kiegyezés utáni évek hoztak jelentős változást. Ebben nagy szerepet játszott Viktorin József (Jozef Karol Viktorin) (1822–1874) katolikus pap, aki 1866. május 1-jén kezdte meg plébánosi szolgálatát Visegrádon. Viktorin cseh-morva származása ellenére szlováknak tartotta magát, és korábbi fővárosi papi szolgálata idején mint irodalomszervező, szerkesztő, könyvkiadó és író kiemelkedő szerepet játszott a pest-budai szlovák kulturális életben.⁶ Felismerve Visegrád történelmi értékeit Viktorin mozgalmat szervezett a vár helyreállítása érdekében. A fellegrvár régészeti, műemléki munkálatainak megkezdéséhez és a romok megtekintéséhez egyaránt szükség volt arra, hogy az alsóvár és a fellegrvár között használható utat építsenek. 1871-ben a Kálvárián kiszélesítették azt a fellegrvár felé vezető, szép kilátást biztosító utat, amelyet 1869-ben községi összefogással alakítottak ki. Viktorin szervezőmunkájának köszönhetően 1871 májusára elkészült az alsóvártól a fellegrvárig vezető út is. A visegrádi vár helyreállítása érdekében kifejtett tevékenysége során 1870 márciusában fogadta őt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd felkereste a hazai régészet és műemlékvédelem legkiválóbb szakembereit, Ipolyi Arnoldot, Rómer Flórist és Henszlmann Imrét.⁷ Eötvöshöz írott 1870. július 15-i *Második emlékiratában* így írt a visegrádi alsóvár általa elképzelt jövőjéről:

„Lenne pedig véleményem szerint ezen Salamontoronyból keletkezendő épület legczélszerűbben régiségtárrá átalakítandó, a mely régiségtár mint a pesti Nemzeti Museum fiókja, különösen azon tárgyak menhelyeül szolgálna, a melyek Nagy Lajos és Korvin Mátyás fényes korszakára vonatkoznak, és azért is »Korvin Mátyás régiségtárának« nevezetét viselhetné.”⁸

5 KESERŰ 1993, 223–241.

6 RUSNÁKOVÁ 2012, 30–50; DEMMEL 2016, 59–75.

7 Ipolyi Arnold (1823–1886) megyéspüspök, művészettörténész. Rómer Flóris (1815–1889) régész, művészettörténész, egyetemi tanár, a „magyar régészet atyja”. Henszlmann Imre (1813–1888) művészettörténész, építész, régész, a magyar műemlékvédelem kiemelkedő szakembere.

8 VIKTORIN 1872, 78.

Ezzel szemben Ipolyi Arnold, Rómer Flóris, Henszlmann Imre és Arányi Lajos az általuk készített bizottsági előterjesztésben a következőket fogalmazták meg:

„Alsó várunk restaurációjára vagy adaptációjára nézve bátorkodunk ajánlani, hogy erre Felséges királyunk kéretnék meg, és pedig azon oknál fogva, mely szerint a vad a visegrádi rengeteg erdőkben jelenleg kiméltetvén, rövid idő múlva ott kitűnő vadászat fog keletkezni, és vadászati kastélyül czélszerűebb és gyönyörűbb helyiséget alig képzelhetni a helyreállított visegrádi donjonnál (Salamontoronynál).”⁹

Az idő Viktorint igazolta, hiszen a visegrádi, Mátyás király nevét viselő múzeum száz évvel később a Magyar Nemzeti Múzeum fiúja lett. Viktorin kitartásának, valamint a szakmai tárgyalások, helyszíni szemlék, a politikai és a tudományos érdekek egybeesésének köszönhetően 1871. május 20-án a Magyar Tudományos Akadémia ünnepélyes közgyűlésén Arany János titkár hivatalosan is bejelentette: „Az országos archaeológiai bizottság közbenjárásával a visegrádi rom meg fog óvatni.”¹⁰

1872-ben sikerült elérni, hogy a kormány részéről 15 000 Ft támogatást kapjon a visegrádi vár megóvása. Így az 1872-ben megalakult Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága (MIB) egyik első műemlék-helyreállító tevékenységét Visegrádon kezdhette meg. 1871-ben Henszlmann Imre irányításával megindultak a visegrádi régészeti és műemlékvédelmi munkálatok, amelyek mind a szakmai, mind a széles közvélemény érdeklődését kiváltották. Az eredményekről a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága aradi vándorgyűlésén Arányi Lajos számolt be,¹¹ Henszlmann Imre pedig több helyszíni szakvezetés mellett az MTA Történelmi és Társadalmi Osztályának 1871. december 4-i ülésén tartott előadást.¹² Viktorin aktív és hathatós szervező tevékenysége mellett 1872-ben magyar és német nyelven is megjelentette a *Visegrád hajdan és most* című könyvét, amely az első Visegrád történetét összefoglaló munka. A könyvet a szerző – bár ismeri és használja a szakirodalmat, főleg a történelmi forrásokat – nem tudományos szakmunkának szánja, hanem, mint bevezetőjében közli: „E kis munkám feladata: hogy az ide érkező utazóknak a romok fölkeresésére nézve biztos kalauzul s egyszersmind kellemes emlékkönyvül szolgáljon.”¹³

9 VIKTORIN 1872, 55–56; BOZÓKI 2014, 27.

10 VIKTORIN 1872, 56.

11 SZÁRAZ 1890, 428.

12 *Századok* 1871, 711–712.

13 VIKTORIN 1872, 2.

1. kép. Schulek János a királyi palota díszudvarának feltárása közben, 1942. szeptember 3., MNM Mátyás Király Múzeuma, Helytörténeti Gyűjtemény, ltsz. H. 92.5.1.

A könyvről a kor legrangosabb történettudományi folyóirata, a *Századok* is ismertetést közölt.¹⁴ Nagy érdeme, hogy nemcsak a település múltját foglalta össze, hanem közzétette az általa megindított értékmentő mozgalom legfontosabb eseményeit és azok dokumentumait is.

Természetesen az elmúlt 150 év történeti és régészeti kutatásai Visegrád, főleg a vár történetét sok szempontból más megvilágításba helyezték.¹⁵

Viktorin József 1874. július 20-án hunyt el, végakarátának megfelelően a visegrádi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Viktorin visegrádi értékmentő tevékenységéről és az általa kezdeményezett műemléki helyreállítási munkákról a korabeli sajtó – *A Hon, Fővárosi Lapok, Magyarország* és a *Nagyvilág, Vasárnapi Ujság* stb. – rendszeresen beszámolt. Visegrád 19–20. századi fejlődése szempontjából a vár helyreállítása és annak turizmusra gyakorolt hatása fontos szerepet játszott, hiszen a település gazdasági adottságai nem változtak. Viktorin József munkássága

¹⁴ *Századok* 1871, 497.

¹⁵ A visegrádi várra vonatkozó történeti forrásokat Iván László összegyűjtötte és kritikailag elemezte 2004-ben megjelent könyvében. IVÁN 2004; A vár építéstörténetéről lásd BOZÓKI 2012; BOZÓKI 2014.

előtt nemcsak annak jelentősége és egyfajta „visegrádi elfogultság” miatt kell tisztelegnünk, hanem azon történelmi sajátosság okán is, hogy az ő önmeghatározásában és közírói, szerkesztői működésében jól megfért a szlovák identitás hangsúlyozása, a szlovák irodalom iránti elkötelezettség a hungarus-tudattal, amely a Visegrád magyar történelemhez kötődő emlékeinek helyreállítása érdekében kifejtett tevékenysége során is megnyilvánult.¹⁶

Az 1882-ben megszakadt visegrádi feltárási, helyreállítási, állagmegóvási, karbantartási munkálatokat az első világháborút követő években Schulek Frigyes fia, Schulek János építész (1872–1948) folytatta egy helyi társadalmi egyesület, a Visegrádi Várbizottság és a Műemlékek Országos Bizottsága támogatásával. Nevét mégis a 20. századi magyar régészet történetének egyik legkiemelkedőbb eseménye, a visegrádi királyi palota megtalálása tette nevezetessé (1. kép).¹⁷ Schulek János 1934 és 1944 között feltárta a királyi rezidencia díszudvarát és a magyarországi reneszánsz művészet kiemelkedő alkotását, a Herkules-kutat, valamint a loggiát, a késő gótikus kerengőt és a kápolnát. Emellett Visegrád egész területéről gyűjtötte a leleteket, s ő kezdte meg az előkerült leletanyag restaurálását, leltározását, tudományos feldolgozását. 1934-ben a Salamon-torony második emeleti ablakfülkéjében rendezett be egy helyiséget munkahely, raktár céljára, majd 1938-ban a királyi vadászkastély részben ma is álló épületének (Fő u. 41–43.) helyiségeiben az egyre gyarapodó leletanyag számára raktárt alakított ki.¹⁸ A visegrádi múzeum létrehozásának szükségességét nem csak Visegrád régmúltjának bemutatása miatt tartotta szükségesnek, mint azt a Visegrádi Várbizottság 1936-os kiadványában is leírta:

„Időszerűvé teszi a múzeum gondolatának felvetését néhai Görgei Artúr tábornok rokonságának az a szándéka, hogy ajándékképpen felajánlana a nemzetnek az elhalt nagynevű szabadsághős hagyatékának megmaradt emléktárgyakat, ha azoknak Visegrádon való megfelelő elhelyezéséről gondoskodás történik. Egy ilyen »Görgei szoba« képezhetné alapját a Visegrádi Múzeumnak; fejlesztését és rendben tartását pedig az idők folyamán, ha másképp nem volna lehetséges, a Visegrádon lakó lelkes hazafiakból álló társadalmi alakulat, a »Várbizottság« vállalhatná magára.”¹⁹

Erre sajnálatosan nem került sor. 1945 után a villákat – így a Görgey családot is – államosították és üdülőként használták. A Görgey–Latinovits család megmaradt dokumentumai, a tárgyak,

16 Erről részletesen lásd DEMMEL 2016, 59–75.

17 Schulek János kutatásairól a királyi palotában lásd BUZÁS 2010, 81.

18 GRÓF–GRÓH–KOC SIS–BUZÁS–IVÁN 2002, 710–733.

19 SCHULEK 1936, 20.

a berendezés részei az Elhagyott Javak Kormánybiztosságához, majd a Magyar Nemzeti Múzeumba, illetve a Hadtörténeti Múzeumba, a fényképanyag pedig előbb a Munkásmozgalmi Múzeumba, majd annak a Magyar Nemzeti Múzeumba történt beolvadása után a Történeti Fényképtárba kerültek.²⁰

Schulek János halála előtt, 1948-ban *Visegrád-Múzeum* címmel összeállított emlékiratában foglalta össze a leendő intézményre vonatkozó javaslatait.²¹

Schulek János halála után a palota ásatását Dercsényi Dezső²² és egy 26 éves fiatalember, Héjj Miklós (1922–1995) folytatta. Az ő visegrádi tevékenységének több mint három évtizede a múzeum kiemelkedő eredményekben, fontos eseményekben bővelkedő korszaka volt.²³

Héjj Miklós 100 éve, 1922. december 11-én született Budapesten.²⁴ A Műegyetem építész-mérnöki karán tanul, majd a katonai szolgálat és hadifogság után a Pázmány Péter Tudományegyetemen a Gerevich Tibor²⁵ által vezetett Művészettörténet és Keresztény Régészet Tanszéken szerzett ősrégészet, középkori régészet, művészettörténet és muzeológia szakos diplomát 1950-ben. 1948 őszén a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) megbízásából Sopronbánfalván a Mária Magdolna-templom, 1949 decemberében a nógrádi vár ásatását vezette. Már egyetemi hallgatóként, 1948-tól részt vett a visegrádi régészeti feltárásokban.

Schulek János tiszteletre méltó kezdeményezései után a visegrádi múzeum tényleges megszervezése, a szakmai munka megindítása Héjj Miklósról áruult. 1951-től Dercsényi Dezsőtől ő vette át a királyi palota kutatását. 1951. január 8-tól az Országos Történeti Múzeum (Magyar Nemzeti Múzeum) munkatársa lett, és az 1950. november 7-én létrehozott Mátyás Király Múzeum megbízott, majd 1955-től kinevezett igazgatójaként végezte áldozatos régészeti, műemlékvédelmi, múzeumszervezői és közművelődési tevékenységét 1984-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig. Visegrádi pályafutásának talán legtragikusabb eseménye a Salamon-torony leégése volt 1950 júniusában. Miután a Visegrádi Várbizottságot feloszlatták, a torony őrzés nélkül maradt, és feltehetőleg egy eldobott cigarettacsikk lobbantotta lángra az építmény fa kiegészítését, és ez okozta a katasztrófát.

Nehéz elképzelni, miként férhetett bele a „szűk” 35 évbe a királyi palota, az alsóvár, a középkori város régészeti kutatása, a sibriki és a várkerti feltárások megindításának szervezése, a visegrádi múzeum tényleges létrehozása: raktárak, kutatószobák, restaurátorműhely, könyvtár, kiállítóhelyek kialakítása, a leltározás, a kiállítások rendezése és még sorolhatnánk

20 SIMON V. [1990], 100–120.

21 MNM Mátyás Király Múzeuma, Adattár, Schulek János, ltsz. 1948.10.

22 Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész, a magyar műemlékvédelem kiemelkedő személyisége.

23 A múzeum 1945 utáni történetéről lásd GRÓF–GRÓH–KOCIS–BUZÁS–IVÁN 2002, 710–733.

24 Héjj Miklós életrajzára lásd GRÓH 2002, 363–364.

25 Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja, a Római Magyar Intézet igazgatója, a Műemlékek Országos Bizottságának (MOB) elnöke.

a teendőket. Ezeket a munkákat hosszú éveken keresztül egyedül kellett végeznie, csak 1959-ben, majd 1964-ben került a múzeumba szakképzett restaurátor és régész munkatárs. Héjj Miklós jellegzetes alakja mindenütt feltűnt Visegrádon, ahol valamilyen földmunkát végeztek. A királyi palota feltárásához a kor legkiválóbb régész szakembereit nyerte meg segítségül, például Holl Imrét és Nagy Emesét.²⁶ A korábban előkerült Herkules-kút után újabb kutakat tárt fel, és az ország egyik legjobb szobrász-restaurátorával, Szakál Ernővel²⁷ együtt Visegrádon és a Magyar Nemzeti Múzeumban állították ki a rekonstruált Anjou- és Mátyás-kori díszkutakat. Az 1972 és 1975 között végzett ásatásainak köszönhetően előkerült nagyszámú szobor- és építészeti töredékből kisserkeszthető és rekonstruálható a palota utcai homlokzatát díszítő Mátyás-kori késő gótikus, címerdíszes zárt erkély.

Héjj a palota ásatásai mellett az alsóvárban végzett régészeti kutatásban és a műemléki helyreállítás szervezésében is részt vett. Hosszú éveken keresztül próbálta elérni, hogy a máig több épületben levő intézmény egy korszerű, mind a szakmai munka, mind a látogatók igényeit kielégítő új múzeumépületbe kerüljön. Az 1972-ben kiírt tervpályázat nyertesének elképzelései alapján elkészített programterv soha nem valósult meg.²⁸ Héjj Miklós szervezésével és támogatásával indultak be a Sibrik-dombi római erőd és ispáni vár, több római limes- emlék, a várkerti Árpád-kori falu, a középkori város, a tervezett dunai vízlépcső által veszélyeztetett lepencei-térség jelentős eredményeket hozó régészeti kutatásai, és folytatódtak az alsó- és fellegrvár ásatási és műemléki munkái is. Ezeket a munkákat a Magyar Nemzeti Múzeum régészei – Patay Pál, Méri István, Soproni Sándor, Kovalovszki Júlia²⁹ – mellett a visegrádi múzeum munkatársai végezték.

Az ásatások irányítása és szervezése, a műemlék-helyreállítási munkákban való részvétel és a múzeumigazgatói teendők, valamint egészségi állapota megnehezítette, hogy Héjj Miklós teljes mértékben közzétehesse kutatásainak eredményeit. De az általa írt szakkikkek és a Visegrád történetéről és a királyi palotáról megjelentetett kötetei lehetővé tették, hogy a szakmai körök mellett a nagyközönség is figyelemmel kísérhesse a Visegrádon folyó tudományos munka eredményeit. Héjj Miklós szakmai, illetve baráti kapcsolatban volt korának legkiválóbb régész, művészettörténész, restaurátor és műemlékes építész szakembereivel.

26 Holl Imre (1924–2016) régész, a magyar középkorkutatás kiemelkedő egyénisége; Nagy Emese (1926–2008) középkoros régész, legfontosabb ásatásait a budai királyi palotában és az esztergomi várban folytatta. Héjj Miklós királyi palotában végzett kutatásairól lásd BUZÁS 2010, 11–105.

27 Szakál Ernő (1913–2002) szobrász, restaurátor, a magyar műemlékvédelem kiemelkedő alakja.

28 BUZÁS 2010, 86–87.

29 Patay Pál (1914–2020) régész, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa. Méri István (1910–1976) régész, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, az Árpád-kori és a középkori településkutatás kiemelkedő szakembere. Soproni Sándor (1926–1995) régész, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a római limes nemzetközi hírű kutatója. Kovalovszki Júlia (1931–2014) régész, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a magyar középkorkutatás iskolateremtő személyisége.

Azt, hogy mennyire becsülték őt, talán László Gyulának³⁰ – ez időben a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályának vezetője – Héjj Miklóshoz írt levele is bizonyítja:

„Budapest, 1955. XI. 2.

Héjj Miklós múzeumvezető kartársnak

Visegrád

Kedves Miklós! A napokban kaptunk értesítést arról, hogy megvált az Osztálytól s mint a visegrádi múzeum vezetője munkálkodsz továbbra is a magyar középkor kutatásunkban.

Így hát valójában nem búcsúznak tőled, mert benső munkatársi kapcsolataink nem szűnnek meg, legalább is addig, amíg mi magunk is meg nem szűnünk a magyar múlt számunkra annyi emberséggel és szépséggel tele életét kutatni. Még is úgy érzem, hogy az Osztálytól való megváltásod alkalmából, legalább néhány szóval meg kell emlékezni arról, hogy Benned azt a munkatársat szerettük, akiben megvan az a ritka tehetség, hogy a tárgyakban az embert, az alkotót látod. Csak az őszinte barátság melegével emlékezhetünk arra is, hogy milyen készségesen segítettél a fiatalabb munkatársaknak.

Nem kell Neked mondanom, hogy mit jelent Visegrád a dicső magyar múlt kutatásában, s valamennyien boldogok vagyunk, hogy ezt a munkát továbbra is Te végzed. Együttérzéssel és barátsággal figyeljük továbbra is tudományos kibontakozásodat és eredményeidet és reméljük, hogy ez a távolság mind gyakrabban szűnik meg azáltal, hogy közvetlen munkatársaidként együtt dolgozhatunk Veled Visegrádon.

Őszinte barátsággal ölel

László Gyula³¹

Az 1950-es években a magyar múzeumokban számos, többnyire kitelepített, ún. „osztályidegen” elem talált menedéket az akkori intézményvezetők bátorságának köszönhetően. Így volt ez Visegrádon is. A múzeum helytörténeti gyűjteménye őriz egy középkori téglát,³² amelyre ráírták a palota feltárásán dolgozók nevét 1951. augusztus 18-án. A felső részen a

30 László Gyula (1910–1998) régész, festőművész, egyetemi tanár, a 20. századi magyar régészet legnagyobb hatású egyénisége.

31 MNM Mátyás Király Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény, ltsz. H.91.11.1.

32 MNM Mátyás Király Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény, ltsz. H.92.2.1.

helyi, nagyjából sváb munkások neveit találhatjuk: Afra, Bergmann, Friedrich, Fröhlich, Marx, Neiser, Riedl, Scheili stb. A téglá alsó felén egy igen vegyes társaság neveit olvashatjuk: Loványi Heribert erdőmérnök, erdőfőtanácsos; Doktay Gyula hatvani gyáros, később a helyi múzeum megalapítója és vezetője; dr. Lőrinczy Szabolcs, 1945 előtt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri titkár; a Békés megyéből kitelepített gróf Wenckheim Sándor; végül két régészhallgató, Dienes István és Ferenczy László.³³

A visegrádi múzeum történetében meghatározó év volt 1962, amikor a múzeumok tanácsi kezelésbe való átadásával a Művelődésügyi Minisztérium a sárospataki Rákóczi Múzeumot, a visegrádi Mátyás Király Múzeumot és a monoki Kossuth Múzeumot a Nemzeti Múzeum közvetlen irányítása alá helyezte. Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese³⁴ megfogalmazása szerint: „E múzeumokkal való gyarapodás teszi a Történeti Múzeumot hagyományos nevén túl nemzeti múzeummá.”³⁵

Héjj Miklós nemcsak szűkebb szakterületével, a középkorral foglalkozott. A Visegrádra vonatkozó 16–18. és a 19–20. századi metszet- és képanyag (Jakob Alt, Dörre Tivadar, Kelety Gusztáv, Ligeti Antal és mások művei), a képeslapgyűjtemény és számos újkori dokumentum begyűjtésével, megvásárlásával ő teremtette meg a múzeum Helytörténeti gyűjteményét. Létrehozta a múzeum Adattárát, ide helyezte el az 1870-es évekből származó, Visegráddal kapcsolatos, általa lemásoltatott Műemlékek

2. kép. Héjj Miklós a Dunából előkerült bronzkori karddal, 1970-es évek, MNM Mátyás Király Múzeuma, Helytörténeti gyűjtemény, ltsz. H. 92.6.1.

33 Dienes István (1929–1995) a Magyar Nemzeti Múzeum későbbi kiváló honfoglaláskoros munkatársa; Ferenczy László (1928–2015) régész, orientalista, a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum leendő kutatója.

34 Korek József (1920–1992) régész, 1961–1990 között a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese.

35 KOREK 1963, 236.

Országos Bizottsága-iratokat, valamint az 1954-ben megvásárolt, Schulek János-féle hagyatéknak visegrádi vonatkozású iratait és a régészeti, műemléki és múzeumi dokumentációkat.

Az 1970-es évek elejétől időt és anyagi forrásokat áldozott arra, hogy a Duna mederkotrása során előkerült leletek a múzeumba kerüljenek.³⁶ A bronzkori kardoktól a szovjet hadsereg sisakjaiig számos különleges tárgy került így a múzeum gyűjteményébe (2. kép). A komoly fegyveranyag mellett számos kiemelkedő lelet gyarapította az intézmény anyagát: egyebek mellett zománcterakással díszített római lószerszámdísz, ezüstszerelékű avar kori kard és egy feltehetően Mátyás kincstárából származó 15. századi aranytányér.

Héjj Miklós nemcsak fizikai valójában, hanem szellemében, érzelmeiben is Visegrádon élt, és ezer szállal kötődött a településhez. Talán mindenkinél jobban érezte, tudta Visegrád jelentőségét az irodalomban, képzőművészetben. Baráti kapcsolatban volt a Visegrádon élő művészekkel, akik közül most csak Áprily Lajos³⁷ nevét emelnénk ki. Szándékában állt *Visegrádi képek* című prózai kötetének kiadása Bardon Alfréd műegyetemi tanár³⁸ visegrádi tárgyú festményeivel, de a könyvet csak 2017-ben, Áprily Lajos születésének 125. évfordulójára sikerült megjelentetni Áprily Lajos, Bardon Alfréd és Héjj Miklós életrajzával kiegészítve.

A királyi palota a hatvanas–hetvenes években – úgy, mint nagy királyaink idejében – a művészetek otthona lett: nyáresti régizenei koncertek, az Országos Színháztudományi Napok rendezvényei és sok más kulturális program zajlott le a királyi székhely falai között. 1966-ban befejeződött a Salamon-torony helyreállítása, és ettől kezdve a múzeum kiállítóhelyeként működött. A torony földszintjén a Szakál Ernő által helyreállított, eredetileg a királyi palota díszudvarában álló Anjou-kori kút fogadja a látogatókat. Az 1960-as évektől reprezentatív, változatos témájú kiállítások sora nyílt meg a toronyban: olasz majolika, főúri díszfegyverek, vártörténet, Mátyás király kőfaragó műhelye, dunai leletek, a római limes emlékei. Héjj Miklós a régészeti-történeti kiállítások mellett képzőművészeti tárlatok szervezésében is részt vett. A szakmai és kulturális programok is hozzájárultak a múzeum látogatói számának növekedéséhez: 1959-re 150 000, a hetvenes évek első felében 180 000 érdeklődő tekintette meg a visegrádi múzeumot.

A visegrádi ásatásokból származó leletek nemcsak hazai kiállításokon szerepeltek. A palota Mátyás-kori műtárgyai – a Herkules-kút kávalapjai és más reneszánsz szobrászati emlékek – az ausztriai Schallaburgban 1982-ben megrendezett *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, 1458–1541* című kiállítás meghatározó elemei voltak. 1969-ben a Viktorin József plébános által 1869-ben felállított Zách Klára-kereszt ünnepélyes felavatásának centenáriuma alkalmából a Dunakanyar idegenforgalmának 100 éves történetére

36 GRÓF–GRÓH–KOC SIS–BUZÁS–IVÁN 2002, 710–733.

37 Áprily Lajos (1887–1967) költő, műfordító.

38 Bardon Alfréd (1904–1986) építészmérnök, egyetemi tanár, festőművész.

emlékeztető jubileumi évet szerveztek Visegrádon. Héjj Miklós is támogatta a fellegrár alatti Viktorin-émlékmű felállítását, és a múzeum rendezvényekkel, kiállítással tette emlékezetessé az emlékévé rendezvénysorozatát.³⁹ Héjj Miklós mint művelődésszervező és mint érdeklődő visegrádi polgár lelkesen vett részt Visegrád kulturális életében. Nyugdíjaztatása után sem vonult vissza. 1996-ban bekövetkezett haláláig szívesen segítette tanácsaival a múzeumba kerülő fiatalabb kollégákat, gyakran meglátogatta ásatásait, s örült az új eredményeknek. Szakmai és közéleti kitüntetéseinél többet jelentett számára az őt ismerő és szerető barátok, kollégák, érdeklődő visegrádiak tisztelete és megbecsülése. 2013-ban Visegrád Város képviselőtestülete posztumusz díszpolgári címmel tüntette ki. 2022. december 10-én, születésének 100. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma és Művelődési Ház konferenciával emlékezett meg Héjj Miklósról, majd a résztvevők a visegrádi temetőben levő sírjánál rótták le tiszteletüket.

Bibliográfia

- BOZÓKI Lajos 2012. *Lapidarium Hungaricum 8. Pest megye II. Visegrád, alsó- és felsővár*. Budapest.
- BOZÓKI Lajos 2014. *A visegrádi Salamon-torony építés és helyreállítás története*. <https://archeologia.hu/content/archeologia/251/salamon-torony-bozoki.pdf>
- BUZÁS Gergely 2010. A visegrádi királyi palota története In: Buzás Gergely – Orosz Krisztina (szerk.): *A visegrádi királyi palota*. Budapest, 11–105.
- CHYZER Kornél 1890. *A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig*. S.-A.-Ujhely.
- CS. PLANK Ibolya – CSENGEL Péter 1996. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága és a magyar műemlékvédelem kezdetei. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok*. Budapest, 21–45.
- DEMME József 2016. *Magyar haza, szlovák nemzet*. Békéscsaba, 59–75.
- DOBSZAY Tamás 2003. A művelődés és a műveltség polgárosodása. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 156–180.
- FRISNYÁK Zsuzsa 2001. *A magyarországi közlekedés krónikája 1750–2000*. Budapest.
- GRÓF Péter 2002. Schulek János. In: Bodó Sándor – Víga Gyula (főszerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Budapest, 776–777.
- GRÓF Péter 2022a. Viktorin és Visegrád 1969-ben. *Visegrádi Hírek* 38/6, 18.
- GRÓF Péter 2022b. „... a visegrádi vár körül nagy érdemet szerzett boldogult Viktorin József... Néhány gondolat Viktorin József „Visegrád egykor és most” című könyvének újbóli kiadása alkalmából. In: Viktorin József: *Visegrád hajdan és most*. Visegrád, 1–23.

39 GRÓF 2022a, 18.

- GRÓF Péter – GRÓH Dániel – KOCSIS Edit – BUZÁS Gergely – IVÁN László 2002. A Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma és gyűjteményei. In: Pintér János (szerk.): *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 710–733.
- GRÓH Dániel 2002. Héjj Miklós. In: Bodó Sándor – Víga Gyula (főszerk.): *Magyar Múzeumi Arc-képcsarnok*. Budapest, 363–364.
- HALÁSZ Gejza 1863. *A Magyar Orvosok, és Természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai*. Pest.
- IVÁN László 2004. *A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig*. Visegrád.
- IVÁN László 2006. Régészeti kutatások és műemléki helyreállítások a visegrádi fellegrádban 1871–1998. In: Buzás Gergely (szerk.): *A visegrádi fellegrád régészeti monográfiái* 6. Visegrád, 26–46.
- KESERŰ Katalin 1993. Várabrázolások. Táj és történelem a historizmus festészetében Magyarországon. In: Zádor Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*. Budapest, 223–241.
- KOREK József 1963. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum munkájáról az 1962. évben. *Folia Archaeologica* 15, 225–236.
- MAROSI Ernő 1988. Visegrád a nemzeti tudatban. Művészettörténeti adalékok. *Ars Hungarica* 16/1, 5–10.
- RUSNÁKOVA, Helena 2012. *J. K. Viktorin viharos élete*. Nové Zámky. <http://real.mtak.hu/134143/1/j-k-viktorin-viharos-elete.pdf>
- SCHULEK János 1936. *Visegrád problémái és feladatai*. Budapest,
- SIMON V. Péter [1990]. *Görgey Artúr élete és működése Magyarországon*. Budapest.
- SZÁRAZ Antal 1890. Hazai archaeológiánk a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésein (1840–1888). *Archaeologiai Értesítő* 10, 426–429.
- VIKTORIN József 1872. *Visegrád hajdan és most*. Pest.